

# व्यवसाय शिक्षण अंतर्गत राबविण्यात येणारे विविध अभ्यासक्रम / योजना

- माध्यमिक स्तरावरील पुर्व व्यावसायिक अभ्यासक्रम
- +२ स्तरावरील द्विलक्षी अभ्यासक्रम
- +२ स्तरावरील उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम
- महाराष्ट्र राज्य व्यवसाय शिक्षण परीक्षा मंडळाचे प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम
- SDI अंतर्गत MES अभ्यासक्रम

# पूर्व व्यावसायिक अभ्यासक्रमाची वैशिष्ट्ये व फायदे

- विद्यार्थ्यांला स्वतःची आवड व गुणवत्ता यानुसार भावी आयुष्यात व्यवसाय निवडण्यास मदत.
- माध्यमिक स्तरावर कार्यानुभव विषयाऐवजी "तांत्रिक" विषयात उपलब्ध तीन विषयांपैकी एक ऐच्छिक विषय म्हणून निवडता येतो. "तांत्रिक" विषयामुळे विद्यार्थ्यांला स्वकर्तृत्व, क्रियाशिलता, अचूकता इ. गुण विकसित होतात.
- तांत्रिक शिक्षणाची आवड निर्माण होवून शालेय जीवनातच रोजगार स्वयंरोजगारासाठी आवश्यक उद्यमशिलतेचा विकास.
- संगणकाची व माहिती तंत्रज्ञानमधील मूलतत्वे अवगत होतात.
- तंत्रनिकेतन प्रवेशास प्राधान्य.
- ११ वी व्यावसायिक प्रवेशासाठी ४०% जागा राखीव.
- औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेत प्रवेशासाठी २५% जागा राखीव.
- १० वी उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांस म.रा.व्यवसाय शिक्षण परीक्षा मंडळाच्या ठरावीक प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमांना थेट परीक्षेस बसण्याची मुभा.
- इच्छेनुसार पुढील उच्च शिक्षणास वाव.
- प्रवेशाविषयी माहितीसाठी संबंधित संस्थेत अथवा जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी कार्यालयाशी संपर्क साधावा.

# तांत्रिक विषय व उपविषय

## व्ही - १ इंट्रोडक्शन टू बेसिक टेक्नॉलॉजी

अ)	इंजिनियरींग ड्रॉइंग	१)	अॅग्रीकल्चर
ब)	उर्जा व पर्यावरण	२)	उर्जा / पर्यावरण
क)	शेती व्यवसाय	३)	होम अॅण्ड हेल्थ
ड)	होम अॅण्ड मेडिकल सायन्स	४)	इंजि.वर्कशॉप

## व्ही - २ इलेमेन्टस् ऑफ मेकॅनिकल इंजिनियरींग

अ)	इंजिनियरींग ड्रॉइंग	१)	फीटींग अॅण्ड रुरल टेक्नॉलॉजी
ब)	संगणक माहिती व तंत्रज्ञान	२)	वेल्डींग
क)	बेसिक इलेक्ट्रीसिटी	३)	प्लंबिंग
ड)	कार्यशाळा तंत्रज्ञान	४)	कारपेन्टरी
	(वर्कशॉप टेक्नॉलॉजी)	५)	ऑटो इंजिनियरींग

## व्ही - ३ इलेमेन्टस् ऑफ इलेक्ट्रीकल अॅण्ड इलेक्ट्रॉनिक्स टेक्नॉलॉजी

अ)	इंजिनियरींग ड्रॉइंग	१)	फीटींग अॅण्ड रुरल टेक्नॉलॉजी
ब)	संगणक माहिती व तंत्रज्ञान	२)	वेल्डींग अॅण्ड प्लंबिंग
क)	बेसिक इलेक्ट्रीसिटी	३)	इलेक्ट्रीक मशिन्स अॅण्ड डोमेस्टीक अप्लायन्सेस
ड)	कार्यशाळा तंत्रज्ञान (वर्कशॉप टेक्नॉलॉजी)	४)	इलेमेन्टस् ऑफ इलेक्ट्रॉनिक्स

# पूर्व व्यावसायिक अभ्यासक्रमाची व्याप्ती

	शासकीय	अशासकीय		एकूण
		अनुदानित	विना अनुदानित	
संस्था	१५६	२२५	३६०	७४१
प्रवेशक्षमता	२३५८०	२८०२०	२३५८०	७५१८०



## +२ स्तरावरील द्विलक्षी व्यवसाय अभ्यासक्रम

### वैशिष्ट्ये व फायदे

- इ.११ वी व १२ वी मध्ये आवश्यक ६ विषयांपैकी एक भाषा व एक विज्ञान शाखेतील विषयात सूट देवून त्याऐवजी ३३% व्याप्ती असलेला २०० गुणांचा एक व्यवसाय विषय अभ्यासावा लागतो.
- इ. १२ वी उत्तीर्ण झालेल्या विद्यार्थ्यांने रोजगार करावा व तसे शक्य न झाल्यास पुढील शिक्षण सुरु ठेवता यावे, असा दुहेरी हेतू असल्याने सदर अभ्यासक्रमास "द्विलक्षी" अभ्यासक्रम म्हणतात.
- या अभ्यासक्रमासाठी इ. १२ वीची अंतिम परीक्षा माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळामार्फत घेण्यात येते व प्रमाणपत्र सदर मंडळाकडून दिले जाते.
- इ. १२ वी उत्तीर्ण झाल्यानंतर शिकाऊ उमेदवारी कायदा १९६१ अंतर्गत निर्देशित व्यवसायात "व्होकेशनल टेक्नीशियन" म्हणून १ वर्षाची शिकाऊ उमेदवारी करण्याची संधी असून प्रशिक्षण काळात दरमहा रु. १४४०/- दराने विद्यावेतन अनुज्ञेय आहे.
- १२ वी उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांना म.रा.व्यवसाय शिक्षण परीक्षा मंडळाच्या ठराविक प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमांना थेट बसण्याची मुभा.
- प्रवेशाविषयी माहितीसाठी संबंधित संस्थेत अथवा जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी कार्यालयाशी संपर्क साधावा

## द्विलक्षी अभ्यासक्रम विषय

द्विलक्षी अंतर्गत तांत्रिक, वाणिज्य, कृषी व मत्स्य अशा चार गटांमधून पुढील १६ अभ्यासक्रम उपलब्ध आहेत.

१)	तांत्रिक गट :	१)	इलेक्ट्रीकल मेन्टेनन्स
		२)	मेकॅनिकल मेन्टेनन्स
		३)	स्कुटर व मोटार सायकल दुरुस्ती
		४)	जनरल सिव्हील इंजिनिअरींग
		५)	इलेक्ट्रॉनिक्स
		६)	केमिकल प्लॅन्ट ऑपरेशन
		७)	कॉम्प्युटर सायन्स
२)	वाणिज्य गट :	१)	बँन्कींग
		२)	मार्केटिंग अँड सेल्समनशिप
		३)	स्मॉल इंडस्ट्रिज अँड सेल्समनशिप
		४)	ऑफिस मॅनेजमेंट

## द्विलक्षी अभ्यासक्रम विषय

३)	कृषी गट :	१)	अनिमल सायन्स अॅण्ड डेअरी
		२)	क्रॉप सायन्स
		३)	हॉर्टीकल्चर
४)	मत्स्य गट :	१)	फिश प्रोसेसिंग टेक्नॉलॉजी
		२)	फ्रेश वॉटर फिश कल्चर

## द्विलक्षी अभ्यासक्रमांची व्याप्ती

	शासकीय	अशासकीय		एकूण
		अनुदानित	विना अनुदानित	
संस्था	४९	१२९	१२५५	१४३३
प्रवेशक्षमता	८२५०	११५००	१३५५००	१५५२५०



## +२ स्तरावरील उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम

- व्यवसाय विषयाची व्याप्ती ७०% असून प्रात्यक्षिकांसाठी भरपूर सराव मिळतो. उर्वरीत ३०% अभ्यासक्रमात दोन भाषा विषय व एक पायाभूत अभ्यासक्रम (जनरल फाउंडेशन कोर्स) याचा समावेश आहे.
- १२ वीची अंतिम परीक्षा माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाद्वारे घेतली जाते.
- प्रशिक्षण कालावधीत कारखान्यात / उद्योगात प्रत्यक्ष कामाच्या जागी "ऑन जॉब ट्रेनिंग" ची सोय
- १२ वी उत्तीर्ण झाल्यानंतर शिकाऊ उमेदवारी कायदा १९६१ अंतर्गत निर्देशित व्यवसायात "व्होकेशनल टेक्नीशियन" म्हणून "बोट" मार्फत १ वर्षासाठी शिकाऊ उमेदवारी करण्याची संधी असून प्रशिक्षण काळात रु. १४४०/- मासिक विद्यावेतन अनुज्ञेय आहे.
- उद्योग व उर्जा विभागाकडून निर्गमित शा.नि.क्र. इपीपी/१०९२/६३६४/उद्यो-१८, दि. १९ ऑगस्ट, १९९२ अन्वये "सुशिक्षित बेरोजगारांसाठी बीज भांडवल सहाय्य योजना", अंतर्गत १२ वी उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांना सुलभ अर्थसहाय्य.
- यशवंत चव्हाण मुक्त विद्यापीठमध्ये सदर अभ्यासक्रमास सलग्न इलेक्ट्रॉनिक्स व हॉर्टीकल्चर या पदविका अभ्यासक्रमांना प्रवेश मिळू शकतो.
- १२ वी उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांना म.रा.व्यवसाय शिक्षण परीक्षा मंडळाच्या ठरावीक प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमांना थेट परीक्षेस बसण्याची मुभा.
- प्रवेशाविषयी माहितीसाठी संबंधित संस्थेत अथवा जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी कार्यालयाशी संपर्क साधावा.



# उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम

उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रमांतर्गत तांत्रिक, वाणिज्य, कृषी, मत्स्य, आरोग्य व वैद्यकीय सेवा आणि गृह विज्ञान गट अशा सहा गटांमधून पुढीलप्रमाणे ३० अभ्यासक्रम उपलब्ध आहेत.

१)	तांत्रिक गट :	१	मेन्टेनन्स अॅण्ड रिपेअरिंग ऑफ इलेक्ट्रीकल अप्लायन्सेस	२)	वाणिज्य गट	१	परचेसिंग अॅण्ड स्टोअर किपिंग
		२	बिल्डींग मेन्टेनन्स			२	मार्केटिंग अॅण्ड सेल्समनशिप
		३	कॉम्प्युटर टेक्नीक्स			३	अकाउंटिंग अॅण्ड ऑडिटिंग
		४	मल्टी मिडीया इंटरनेट टेक्नॉलॉजी			४	ऑफिस मॅनेजमेंट
		५	इलेक्ट्रॉनिक्स टेक्नॉलॉजी			५	इन्शुरन्स
		६	मेकॅनिकल टेक्नॉलॉजी			६	बँकिंग
		७	ऑटो इंजिनिअरींग टेक्निशियन	३)	मत्स्य गट	१	मत्स्य प्रक्रिया तंत्र
		८	रिपेर्स, मेन्टेनन्स अॅण्ड रिवाइडींग ऑफ इलेक्ट्रीक मोटर्स			२	मत्स्य उत्पादक

४)	कृषी गट	१	हॉर्टीकल्चर	५)	आरोग्य व वैद्यकीय सेवा गट	१	क्रेच अॅण्ड प्री स्कूल मॅनेजमेंट केवळ महीलांसाठी राबविला जाणारा अभ्यासक्रम
		२	क्रॉपसायन्स			२	ऑप्थॅल्मिक टेक्निशियन
		३	डेअरी टेक्नॉलॉजी			३	एक्स-रे टेक्निशियन
		४	पोल्ट्री प्रोडक्शन			४	मेडिकल लॅब टेक्निशियन
		५	सीड प्रॉडक्शन टेक्नॉलॉजी	६)	गृहविज्ञान गट	१	ट्रॅव्हल अॅण्ड टूरिझम
		६	वॉटर शेड मॅनेजमेंट			२	बेकरी अॅण्ड कन्फेक्शनरी
		७	पोस्ट हार्वेस्ट टेक्नॉलॉजी			३	कुकरी

## +२ स्तर उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रमांची व्याप्ती

	शासकीय	अशासकीय		एकूण
		अनुदानित	विना अनुदानित	
संस्था	५३	९२४	३५२	१३२९
प्रवेश क्षमता	३२४०	५४७२०	२१९६०	८२६२०

# व्होकेशनल टेक्निशियन

+२ उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रमातील खालील अभ्यासक्रमांना "बोर्ड ऑफ अप्रेंटिसशिप ट्रेनिंग" (बोट) मार्फत शिकाऊ उमेदवार अधिनियम १९६१ अन्वये "व्होकेशनल टेक्निशियन" शिकाऊ उमेदवारी लागू आहे.

१)	तांत्रिक गट :	१	मेन्टेनन्स अॅण्ड रिपेअरिंग ऑफ इलेक्ट्रीकल अप्लायन्सेस	३)	मत्स्य गट :	१	मत्स्य प्रक्रिया तंत्र
		२	बिल्डींग मेन्टेनन्स			२	मत्स्य उत्पादक
		३	कॉम्प्युटर टेक्नीक्स	४)	कृषी गट	१	हॉर्टीकल्चर
		४	मल्टी मिडीया इंटरनेट टेक्नॉलॉजी			२	क्रॉपसायन्स
२)	वाणिज्य गट :	१	परचेसिंग अॅण्ड स्टोअर किपिंग			३	डेअरी टेक्नॉलॉजी
		२	मार्केटिंग अॅण्ड सेल्समनशिप			४	पोल्ट्री प्रोडक्शन
		३	अकाउंटिंग अॅण्ड ऑडिटिंग			५	सीड प्रॉडक्शन टेक्नॉलॉजी
		४	ऑफिस मॅनेजमेंट			६	वॉटर शेड मॅनेजमेंट
		५	इन्शुरन्स			७	पोस्ट हार्वेस्ट टेक्नॉलॉजी
		६	बँकिंग				

५)	आरोग्य व वैद्यकीय सेवा गट	१	क्रेच अँड प्री स्कूल मॅनेजमेंट केवळ महीलांसाठी राबविला जाणारा अभ्यासक्रम
		२	ऑर्थॅल्मिक टेक्निशियन
		३	एक्स-रे टेक्निशियन
		४	मेडिकल लॅब टेक्निशियन
६)	गृहविज्ञान गट	१	ट्रॅव्हल अँड टूरिझम
		२	बेकरी अँड कन्फेक्शनरी
		३	कुकरी



## व्होकेशनल टेक्नशियन शिकाऊ उमेदवारी योजना

१. उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रमांतर्गत एकूण अभ्यासक्रम : ३०
२. शिकाऊ उमेदवारी योजना लागू असलेल्या व्यवसाय अभ्यासक्रमांची संख्या : ०४
३. व्होकेशनल टेक्नशियन शिकाऊ उमेदवारी लागू असलेल्या व्यवसाय अभ्यासक्रमांची संख्या : २६
४. व्होकेशनल टेक्नशियन शिकाऊ उमेदवारी कालावधी : ०१ वर्ष
५. विद्यावेतन : रु. १४४०/- दरमहा
६. व्होकेशनल टेक्नशियन शिकाऊ उमेदवारीसाठी निश्चित केलेल्या आस्थापना : ३६९४
७. स्थित जागा : ११,७८५
८. एकूण भरलेल्या जागा : ४३५९

## महाराष्ट्र राज्य व्यवसाय शिक्षण परीक्षा मंडळाचे प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम

- शालांत परीक्षा उत्तीर्ण झालेल्या अथवा सोडून दिलेल्या तसेच पदवीका / पदवी इ. अभ्यासक्रमास प्रवेश घेऊ न शकलेल्या विद्यार्थ्यांनी रोजगार व स्वयंरोजगार करण्यासाठी उपयुक्त असे तांत्रिक शिक्षण तसेच स्वतःच्या पायावर उभे राहाण्याच्या दृष्टीने प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमांची आखणी करण्यांत आली.
- अभ्यासक्रमात फारशी गती नसलेले विद्यार्थी परंतु परिस्थितीमुळे बेरोजगार / स्वयंरोजगार करण्याची जबाबदारी स्विकारल्यामुळे व ते करीत असतांना पुढील प्रगतीच्या दृष्टीने त्यांना त्यांच्या व्यवसायाशी संबंधित शिक्षण देणे हा उद्देश या अभ्यासक्रमाद्वारे साध्य होतो.
- गरीब गरजू स्त्रीयांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्यासाठी व्यवसायाचे प्रात्यक्षिक शिक्षण देऊन रोजगार व स्वयंरोजगार करण्यासाठी शिक्षण देण्यात येते.
- सर्वसामान्य नोकरी करणारे स्त्री / पुरुष देखिल आपल्या पुढील प्रगतीसाठी प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमास प्रवेश घेऊ शकतात.
- प्रवेशाविषयी माहितीसाठी संबंधित संस्थेत अथवा जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी कार्यालयाशी संपर्क साधावा.

## प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम व कालावधी

अ.क्र.	कालावधी	अभ्यासक्रम
१	३ महीने व ६ महीनेपेक्षा कमी कालावधी	३१
२	६ महीने	१८२
३	१ वर्ष	९५
४	१ १/२ वर्ष	१
५	२ वर्ष	१०
एकूण	---	३१९

## प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमांची व्याप्ती

	शासकीय	अशासकीय	एकूण
संस्था	३३	३२२१	३२५४
प्रवेश क्षमता	२५८०	१३१९१०	१३४४९०



# M.E.S. ( Modular Employable Skills)

- सदर योजना राज्यामध्ये शासन निर्णय क्रमांक आयटीआय-२००८/(२६४/०८)/व्यशि-२, दिनांक १३ ऑगस्ट, २००८ अन्वये राबविण्यांत येत आहे.
- या योजनेतर्गत राज्यात एकूण ७५२ संस्थांची V.T.P. ( Vocational Training Provider) म्हणून नोंदणी करण्यांत आलेली आहे. यामध्ये ९२ शासकीय तंत्र प्रशाला व २०४ अशासकीय तंत्र माध्यमिक शाळा व कनिष्ठ महाविद्यालये यांचा समावेश आहे. सद्यस्थितीत १८० अशासकीय तंत्र माध्यमिक शाळा व कनिष्ठ महाविद्यालयांच्या VTP नोंदणीची प्रक्रीया सुरू असून फेब्रुवारी, २०१० अखेरपर्यंत पूर्ण होईल.
- या योजनेतर्गत प्रशिक्षण व व्यवसाय शिक्षण मिळून वर्ष २००८-२००९ मध्ये ४१,३६९ उमेदवारांनी प्रशिक्षण घेतलेले आहे. त्यापैकी ११,०७६ उमेदवारांनी कौशल्य चाचणी परिक्षा दिलेली असून त्यापैकी ५,५३८ उमेदवार उत्तीर्ण झालेले आहेत.
- वर्ष २००९-२०१० मध्ये प्रशिक्षण व व्यवसाय शिक्षण मिळून जानेवारी २०१० अखेर ४१,००० उमेदवारांनी प्रशिक्षण पूर्ण केलेले आहे त्यापैकी १८,६०० उमेदवारांनी कौशल्य चाचणी परिक्षा दिलेली असून, त्यापैकी १४,६०० उमेदवार उत्तीर्ण झालेले आहेत.सद्यस्थितीत १५,००० उमेदवारांचे प्रशिक्षण सुरू आहे.

## व्यवसाय शिक्षणाकडील संस्था व प्रवेश क्षमता यांची सांख्यिकी माहिती

अ. क्र.	योजना	संस्था			प्रवेश क्षमता				
		शासकीय	अशासकीय		एकूण	शासकीय	अशासकीय		एकूण
			अनुदानित	विना अनुदानित			अनुदानित	विना अनुदानित	
१	पुर्व व्यावसायिक अभ्यासक्रम	१५६	२२५	३६०	७४१	२३५८०	२८०२०	२३५८०	७५१८०
२	द्विलक्षी अभ्यासक्रम	४९	१२९	१२५५	१४३३	८२५०	११५००	१३५५००	१५५२५०
३	+२ स्तर उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम	५३	९२४	३५२	१३२९	३२४०	५४७२०	२१९६०	८२६२०
४	प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम	३३	--	३२२१	३२५४	२५८०	--	१३१९१०	१३४४९०
	एकूण	२९१	१२७८	५१८८	६७५७	३७६५०	९४२४०	३१२९५०	४४७५४०